

РОЗДІЛ 5

МЕТОДИКА ПОЧАТКОВОГО НАВЧАННЯ І ДОШКІЛЬНОГО ВИХОВАННЯ

УДК 37.016:796-053.4

Галаманжук Л.Л., Єдинак Г.А.

СТАН СФОРМОВАНOSTІ ПІДХОДІВ ДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОЗДОРОВЧОГО ЗМІСТУ ЗАНЯТЬ ФІЗИЧНИМИ ВПРАВАМИ ДОШКІЛЬНИКІВ І МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

На теоретичному рівні досліджували стан розробленості методичних підходів до формування оптимального змісту занять для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку в аспекті успішного вирішення оздоровчих завдань в процесі фізичного виховання у відповідних навчальних закладах. Виявлено практично повну відсутність досліджень, спрямованих на розв'язання означеної наукової проблеми із урахуванням програмних вимог щодо обов'язковості диференційованого й індивідуального підходів до дітей у процесі фізичного виховання, зокрема використовуючи стабільні біологічні показники, одним з яких є соматичний тип конституції. Отримані дані свідчать про актуальність досліджень у зазначеному напрямі та необхідність їх проведення.

***Ключові слова:** діти дошкільного і молодшого шкільного віку, оздоровчий зміст занять, фізичне виховання, соматотип.*

Важливим для успішного вирішення завдань фізичного виховання у дошкільних та загальноосвітніх навчальних закладах є наявність науково обґрунтованих методичних підходів до формування змісту занять, ураховуючи необхідність забезпечення їхньої оздоровчої спрямованості на основі диференційованого підходу та виконання вимог принципу індивідуалізації [9; 21]. Водночас важливим є використання ефективних способів реалізації сформованого із урахуванням означеного змісту, оскільки це сприяє досягненню поставлених завдань і результатів [8]. При цьому пропозиції науковців повинні бути адресовані, насамперед дітям старшого дошкільного віку і учням початкової школи, оскільки період між 5 та 10 роками дуже важливий в аспекті нормального розвитку, упередження негативного впливу різноманітних чинників або корекції фізичного стану засобами фізичного виховання. Зазначене свідчить про важливість досліджень, спрямованих на вирішення проблеми, що розглядається.

Мета – на теоретичному рівні дослідити стан розробленості методичних підходів до формування оздоровчого змісту занять фізичними вправами в аспекті реалізації програмної вимоги щодо диференційованого підходу та індивідуалізації процесу в дошкільних і загальноосвітніх навчальних закладах.

Під час дослідження використовували загальнонаукові методи, а саме: аналіз, синтез, узагальнення і систематизацію літературних та документальних джерел.

Аналіз наукової літератури у досліджуваному напрямі виявив таке. Чинна програма фізичного виховання у дошкільних навчальних закладах не пропонує, програма для загальноосвітніх навчальних закладів пропонує декілька критеріїв диференціації й індивідуалізації змісту занять фізичними вправами у визначених формах: рівень фізичної підготовленості, фізичного розвитку, соматичного здоров'я дітей.

Означені показники лабільні, тобто змінюються в ході індивідуального розвитку дитини та під впливом занять фізичними вправами, а отже, лише частково відповідають сучасним уявленням про критерії диференціації й індивідуалізації засобів та методів фізичного виховання дітей [3;4;7; 14; 20]. Водночас зазначається [4], що такі критерії повинні містити ознаки, які мають біологічну основу, тобто є стабільними, а отже практично не змінюються і відображають різні сторони життєдіяльності індивіда протягом тривалого періоду і, передусім в онтогенезі дошкільного і шкільного віку. Обґрунтованість зазначеного знаходимо у психології [1;5], біології і віковій фізіології [11; 12; 24], нових наукових дисциплінах – інтегральній педагогічній антропології [20], діатропіці [15], що розглядають людину як інтегральну індивідуальність, а все розмаїття її особливостей – як частину єдиної (інтегральної) функціональної системи, більшість складових якої відзначається виразною генетичною детермінацією.

Ураховуючи зазначене, всю сукупність людей можна розподілити на групи – конституціональні типи, які є локальним виявом загальної конституції людини та реалізуються у межах певного структурно-функціонального рівня [16]: тип темпераменту – у межах психодинамічного, тип нервової системи – нейродинамічного, соматичний тип конституції – морфологічного.

Кожний структурно-функціональний рівень характеризується комплексом ознак, що отримали назву «генетичних маркерів». Останні за рівнем стабільності поділяють на абсолютні та відносні. До перших відносять серологічні чинники (еритроцитарні антигени), смакове сприйняття фенілтіанокарбаміду (ФТК), деякі показники дерматогліфіки, одонтогліфіки, хромосомний набір, групи крові. До других відносять типи темпераменту, типи вищої нервової діяльності, соматичний тип конституції [20].

Використання абсолютних маркерів як критерію для реалізації диференційованого підходу та індивідуалізації засобів і методів сьогодні є складним завданням, передусім у зв'язку із браком науково-методичної інформації щодо особливостей вияву функціональних показників представниками різних типологічних груп. Складність використання деяких відносних маркерів (тип темпераменту, вищої нервової діяльності) пов'язана із великою кількістю методів, складністю методик їх діагностування, що проблематично у масовому фізичному вихованні. Водночас використання іншого відносного маркера – соматичного типу конституції – більш реальне, оскільки процедура діагностики нескладна, належним чином викладена у спеціальній літературі [2; 6], не потребує великої кількості приладів, містить нескладні методи. Крім цього, сьогодні накопичено значну кількість науково-методичної інформації про особливості вияву фізичних якостей, морфологічних, функціональних показників, статевого дозрівання, структури фізичної підготовленості, швидкості навчання рухових дій, точності відтворення параметрів руху, реакції на однакові фізичні навантаження у представників різних соматотипів. Необхідно також зазначити, що зазначені дані широко й успішно використовуються у спортивній діяльності [5; 26].

Щодо дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку, то таких досліджень значно менше, але вони засвідчують таке. У 3–6 років розвиток швидкісних якостей дівчаток різних соматотипів відрізняється: від 3 до 4 років він найкращий у представниць дигестивного, від 4 до 5 – м'язового, від 5 до 6 – м'язового й астеноїдного соматотипів [7]. Суттєві розбіжності виявлено в розвитку інших досліджуваних фізичних якостей, зокрема вибухової сили, гнучкості, координації у метаннях на дальність провідною, непровідною рукою та у циклічних локомоціях. Розбіжності виявлено також у показниках фізичного розвитку, а саме довжині, масі тіла, обвідних розмірах грудної клітки.

Інші дані [10] свідчать, що від 7 до 10 років у представників астеноїдного соматотипу найбільшим приростом відзначається координація в метаннях на дальність непровідною рукою, торакального – вибухова сила м'язів верхніх кінцівок (метання на дальність), м'язового – вибухова сила м'язів нижніх кінцівок (стрибки) і рухливість у плечових суглобах, дигестивного – загальна витривалість, координація у циклічних локомоціях. Водночас від 7 до 8 років у дітей астеноїдного соматотипу суттєво покращується координація у метаннях провідною рукою, циклічних локомоціях, вибухова сила м'язів нижніх кінцівок і абсолютна м'язова сила. В одноліток торакального соматотипу такою зміною відзначається тільки рухливість у плечових суглобах, м'язового – абсолютна сила, швидкісна витривалість, швидкість окремого руху, дигестивного – вибухова сила м'язів нижніх кінцівок, координація в акробатичних рухових діях. У період між 8 і 10 роками суттєвим покращенням відзначаються такі фізичні якості: в астеноїдного соматотипу – вибухова сила м'язів верхніх кінцівок, швидкість окремого руху; торакального – координація у метаннях непровідною рукою, швидкісна витривалість; м'язового – вибухова сила м'язів верхніх кінцівок; дигестивного – рухливість у поперековому відділі хребта.

Суттєві розбіжності також виявлено у в морфологічних і функціональних показниках. Так середня довжина тіла дітей 7 років астеноїдного соматотипу складає 122,4–127,8 см, торакального – 121,1–127,9, м'язового – 120,7–127,2, дигестивного – 125,8–128,3. Маса тіла також відрізняється, оскільки складає відповідно 19,6–22,9 кг, 21,2–24,6 кг, 24,1–26,5 кг та 25,6–26,8 кг. Розбіжностями відзначаються обвідні розміри грудної клітки: у представників астеноїдного соматотипу вони складають, у середньому, 57,2–61,4 см, торакального – 57,7–61,7 см, м'язового – 60,9–63,0 см, дигестивного – 62,8–64,2 см. Що стосується життєвої ємності легень, то вони складають відповідно 1162–1204 мл, 1405–1449, 1558–1657 та 1412–1454 мл, а сила кисті провідної руки – 8,2–9,8 кг, 7,73–11, 10,1–14,5 та 5,56–9,04 кг [18]. Аналогічні розбіжності виявлено у 8–10 років.

Інші дослідження [13] засвідчують розбіжності у структурі фізичної підготовленості дівчаток 7–10 років різних соматотипів. Так у 7-річних представниць торакального соматотипу найбільшим факторним навантаженням відзначається загальна (27%), швидкісна (21%) витривалість, вибухова сила м'язів нижніх кінцівок (18,2%), гнучкість (12,4%), частота рухів (10,2%). У одноліток м'язового соматотипу структура дещо інша: вибухова сила м'язів верхніх (24%), нижніх (15,5%) кінцівок, швидкісна витривалість (17%), абсолютна м'язова сила (13,5%), частота рухів (11,7%), гнучкість (10,2%). У 8 років структура фізичної підготовленості дівчаток цих соматотипів вже інша: у представниць торакального соматотипу – швидкісна витривалість (19,5%), частота рухів (17,1%), гнучкість (15,7%), статична силова витривалість (15,6%), швидкість (11,2%) і спритність (11%); представниць м'язового соматотипу – швидкість (22,1%), загальна витривалість (19,5%), вибухова сила м'язів нижніх кінцівок (14,7%), абсолютна сила, гнучкість та статична силова витривалість (від 11,5 до 11,9%). Розбіжності у структурі фізичної підготовленості виявлено у період 9–10 років.

Отже, починаючи із дошкільного віку, у дівчаток і хлопчиків різних соматотипів існують суттєві розбіжності багатьох морфологічних і функціональних показників, що складають оцінку фізичного здоров'я та більш комплексної характеристики – фізичного стану. Означене зумовлює необхідність урахування існуючих розбіжностей під час розроблення оптимальних програм корекції фізичного здоров'я та фізичного стану дітей засобами фізичного виховання.

З іншого боку, практично відсутні [19] дослідження, спрямовані на визначення ефективних способів реалізації таких програм у фізичному вихованні дошкільників та дітей молодшого шкільного віку. Проведений у зв'язку із цим аналіз наукової літератури виявив, що реалізація будь-якої програми потребує певної системи дій. Систему, що відзначається достатньою варіативністю, найчастіше називають методикою, а систему із

жорсткішою алгоритмічною послідовністю реалізації та яка забезпечує досягнення гарантованого результату – технологією [8]. І хоча останню запозичено із виробничої галузі, у педагогіці вона використовується умовно, оскільки будь-яка педагогічна технологія не відзначається таким жорстким і визначеним характером як виробнича.

Перші визначення педагогічної технології пов'язують з програмованим навчанням, згідно з яким – це науковий опис педагогічного процесу (сукупність засобів і методів), що призводить до запланованого результату [23]. Пізніше педагогічну технологію розглядають вже як галузь знань, пов'язану із системою чітко визначених дій, що оптимізують навчання. На сучасному етапі педагогічну технологію розглядають як галузь знань, що охоплює сферу практичних взаємодій учителя та учня у будь-яких видах діяльності, організованих на основі чітко визначеної мети, систематизації, алгоритмізації прийомів навчання [8] чи як проект педагогічної системи, реалізований на практиці [25].

Проектування педагогічної технології майбутнього навчально-виховного процесу є системним конструюванням, що дозволяє запрограмувати освітні ситуації, діяльність суб'єктів навчання та зі значною вірогідністю гарантувати досягнення запланованого результату. Важливою ознакою педагогічних технологій є вимірюваність та відтворюваність результатів, оскільки у технологічних системах не зазначають те, що неможливо виміряти і відтворити.

Незважаючи на певні розбіжності у тлумаченні педагогічної технології, можна зробити висновок, що її основу складає концепція певної педагогічної системи, реалізована у практичній діяльності з дотриманням таких принципів: діагностичного цілеутворення; структурно-змістової цілісності педагогічного процесу; наявності змісту педагогічного процесу й учнів з вихідними параметрами; встановлення спрямованості дидактичного процесу як сукупності діагностичної доцільності й об'єктивності контролю за його результатами; інструментальності; попереднього проектування процесу і його подальше відтворення на заняттях [25].

Результати досліджень [17; 22; 23] дозволяють виокремити два погляди на сутність й відмінність методики та технології. Так останню розглядають як форму реалізації методики або зазначають, що поняття «технологія» є ширшим порівняно із «методикою». У зв'язку з цим пропонується [8] таке: технологія і методика відзначаються системністю (тобто їх основу складає система наукових закономірних положень), але ідеальна технологія характеризується жорстко визначеною системою дій, що гарантовано призводять до мети, тобто інструментальністю. Під інструментальністю педагогічної технології розуміють алгоритмізацію конкретних дій, починаючи із визначення мети, етапів, їх послідовності, а також операцій і дій, що призводять до досягнення мети. Саме така властивість забезпечує відтворення технології та гарантований результат.

Методика передбачає різноманіття, варіативність способів реалізації теоретичних положень, а значить не передбачає гарантованого досягнення мети. Іншими словами ідеальна методика не відзначається високою інструментальністю. Оскільки ідеальна технологія та ідеальна методика зустрічаються рідко, тому будь-яка педагогічна система, залежно від рівня інструментальності, буде ближче до технології (високий рівень інструментальності) або до методики (низький рівень інструментальності).

1. Дані наукової літератури свідчать про необхідність проведення досліджень, спрямованих на вивчення особливостей вияву і зміни показників фізичного стану в групах дітей дошкільного та молодшого шкільного віку, сформованих з використанням генетичних маркерів.

2. Одним з доступних та ефективних у використанні є умовний генетичний маркер, що відображає соматичний тип конституції дітей. Фрагментарні дослідження свідчать про суттєві розбіжності у прирості фізичних якостей, деяких морфологічних і функціональних показників дітей дошкільного і молодшого шкільного віку з різними соматотипами.

3. Розроблення оздоровчого змісту занять фізичними вправами дітей дошкільного і молодшого шкільного віку різних соматотипів необхідно здійснювати, враховуючи принципи проектування педагогічних технологій, оскільки це сприятиме досягненню запланованого результату.

Подальші дослідження необхідно спрямувати, передусім на вивчення у комплексі вияву і зміни показників фізичного здоров'я, інших показників фізичного стану дітей досліджуваного віку, оскільки пріоритетним в їхньому фізичному вихованні є завдання із досягнення оптимальних параметрів у цих показниках.

Використані джерела

1. Акинщикова Р. И. Соматическая и психологическая организация человека / Акинщикова Р. И. – Л. : ЛГУ, 1977. – 160 с.
2. Ареф'єв В. Г. Фізична культура в школі (молодому спеціалісту) : навч. посіб. [для студ. вищих навч. закладів] / В. Г. Ареф'єв, Г. А. Єдинак. – 3-е вид. перероб. і доповн. – Кам'янець-Подільський : ПП Буйницький О.А., 2007. – 248 с.
3. Бальсевич В. К. Онтокинезиология человека / Бальсевич В. К. – М. : Теория и практика физической культуры, 2000. – 275 с.
4. Волков Л. В. Биологические и педагогические основы современных технологий спортивной подготовки детей и молодёжи : [метод.реком.] / Волков В. Л. – Варшава : Академия физической культуры, 2001. – 44 с.
5. Воронова В. І. Психологія спорту : навч. посіб. [для студ., аспір., тренер. ВНЗ галузі фізичної культури та спорту] / Воронова В. І. – К. : Олимпийская литература, 2007. – 298 с.
6. Дарская С. С. Техника определения типов конституции у детей и подростков / С. С. Дарская // Оценка типов конституции у детей и подростков. – М., 1975. – С. 45-54.
7. Єдинак Г. А., Балацька Л. В. Морфологічний і функціональний статус дівчаток 3-6 років різної соматичної типології Генетичні маркери і сучасні тенденції фізичного виховання / Г. А. Єдинак, Л. В. Балацька // Педагогіка, психологія та медико-біол. проблеми фіз. виховання і спорту : зб. наук. пр. / за ред. С. С. Єрмакова. – Х. : ХДАДМ (ХХП), 2003. — № 3. — С. 3–11.
8. Загвязинский В. И. Теория обучения : современная интерпретация: [учеб.пособие] / Загвязинский В. И. – М. : Издательский центр «Академия», 2001. – 192 с.
9. Здоров'я і фізична культура. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. 1-12 класи. – К. : Початкова школа, 2004. – 123 с.
10. Зубаль М. В. Організаційно-методичні основи розвитку фізичних якостей хлопців 7-17 років у процесі фізичного виховання : [метод. реком.] / М. В. Зубаль, Г. А. Єдинак. – Кам'янець-Подільський : ПП Зарицкий А.М., 2008. – 176 с.
11. Казначеев В. П. Адаптация и конституция человека : учеб. пособие [для студ. факульт. физ. культуры] / В. П. Казначеев, С. В. Казначеев. — Новосибирск : Наука, 1986. – 119 с.
12. Клиорин А. И. Биологические основы учения о конституциях человека / А. И. Клиорин, В. П. Чтецов – Л. : Наука, 1979. — 164 с.
13. Кротов Г. В. Факторна структура фізичних здібностей дівчаток 7-10 років різних соматотипів / Г. В. Кротов // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту : зб. наук. праць / За ред. С.С. Єрмакова. — Х., 2005. – № 3. – С. 24–29.
14. Круцевич Т.Ю. Управление физическим состоянием подростков в системе физического воспитания : автореф. дис. на соиск. науч. степени доктора наук по физ. восп. и спорту : спец. 24.00.02 «Фізична культура, фізичне виховання різних груп населення» / Т. Ю. Круцевич. – К. : НУФВиСУ, 2000. – 44 с.
15. Мейен С.В. (Нетривиальная биология). Заметки о.... / С. В. Мейен // Журнал общей биологии. – 1990. – № 1. – С. 34-37.
16. Мерлин В. С. Структура личности : характер, способности, самосознание : учеб.пособие [для спецкурса] / Мерлин В. С. – Пермь : ПГПИ, 1990. – 107 с.

17. Монахов В.М. Технологические основы проектирования и конструирования учебного процесса : [учеб.пособие] / Монахов В. М. – Волгоград : ВГУ, 1995. – 91 с.
18. Морфофункциональные, психофизиологические показатели и двигательные качества детей 7–10-летнего возраста разных типов конституции: [метод. реком./ под ред. В. Ю. Давыдова]. – Волгоград : ВГИФК, 1994. – 32 с.
19. Москаленко Н. В. Фізичне виховання молодших школярів : [монографія]. / Москаленко Н. В. – Дніпропетровськ : Вид-во «Інновація», 2007. – 252 с.
20. Никитюк Б. А. Интеграция знаний в науках о человеке (интегративная анатомическая антропология) / Никитюк Б. А. – М. : СпортАкадемПресс, 2000. – 440 с.
21. Основи здоров'я і фізична культура. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. 1-11 класи. – К. : Початкова школа, 2001. – 112 с.
22. Педагогические технологии : что это такое и как их использовать в школе : [учеб. пособие / под ред. Т. И. Шамовой, П. И.Третьякова]. – М. : Педагогика, 1991. – 121 с.
23. Питюков В. Ю. Основы педагогической технологи / Питюков В. Ю. – М. : Издательский центр «Академия», 1997. – 112 с.
24. Роль среды и наследственности в формировании индивидуальности человека / [под ред. И. В. Равич-Щербо] : науч.- исслед. ин-т общей и педагогической психологи Акад. пед. наук СССР. – М. : Педагогика, 1988. – 336 с.
25. Слагаемые педагогической технологии : [монографія] / Беспалько В. П. – М. : Педагогика, 1989. – 192 с.
26. Туманян Г.С. Телосложение и спорт / Г. С. Туманян, Э. Г. Мартиросов. – М. : ФиС, 1976. – 239 с.

Galamandjuk L.L., Yedinak G.A. The state of approaches formation to providing recreation contents of exercises for pre-school and junior pupils.

The state of development of methodical approaches to formation of optimum contents of exercises for preschool children and younger school age pupils in the aspect of successful solving of recreation problems in the course of physical training in corresponding educational institutions has been investigated at theoretical level. The analysis of references has testified practically total absence of the researches directed at solving the specified scientific problem taking into account curriculum requirements concerning the necessity of differentiated and individual approaches to children in the course of physical training, in particular using the stable biological indicators one of which is the somatic type of the constitution. The obtained data testify to an urgency of researches in the specified direction and the necessity of their carrying out.

Key words: *preschool children and younger school age pupils, recreation contents of exercises, physical training, somatotype.*

УДК 159.922.762:159.942.5]-053.4

Депутат Н. І.

ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ ТРИВОЖНОСТІ В ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ

У статті висвітлюється проблема передумов виникнення тривожності в дітей із затримкою психічного розвитку. Детально аналізується структура тривожності в дітей. На основі огляду наукових джерел виділяються причини та механізми розвитку тривожності. Визначається роль соціального фактора в формуванні дитячої тривожності.

Ключові слова: *тривожність, тривога, страх, афективно-особистісне утворення, затримка психічного розвитку, церебрастенічний синдром, неврозоподібний стан.*